

**ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ
ІМЕНІ ІВАНА БОБЕРСЬКОГО**

Кафедра олімпійської освіти

Падовська О. М.

Лекція № 5
ПІЗНЄ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ

з навчальної дисципліни
„Історія української культури”

ЛЬВІВ – 2020

Тема 5. ПІЗНЄ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ.

Культура Галицько-Волинського князівства

Культурно-історичні процеси на українських землях з XIV по XVI ст.: доба

Передвідродження.

Культура України останньої третини XVI ст. – першої половини XVII ст.

Острог, Львів, Київ – культурні осередки розвитку науки, освіти, книгодрукування.

Український Ренесанс в архітектурі, образотворчому мистецтві, музиці.

Культура Галицько-Волинського князівства. Галицько-Волинське князівство в силу свого географічного положення та історичної долі перебувало під сталим впливом різних культур – західно-європейський католицизм і православ'я, азійський китаєцентризм та іслам. Успадковані традиції РУСИ-УКРАЇНИ і новації. В архітектурі – західна романська стилістика, білокам'яне будівництво, якому, нажаль, не довелось зберегтися. Нам не дано бачити Успенський собор Галича, собор Івана Хрестителя в Перемишлі, зі Львівськи святинь тільки підмурівки дозволяють нам доторкнутися до старовини XIV ст. Храми Володимир-Волинського *Свято-Успенський кафедральний собор* (XII ст.), *Василівська ротонда* (к. XII ст.), збудована за переказами ще 992 р. і посвячена Св. Василю, патрону князя Володимира Великого. Галич (*білокам'яний Успенський собор та церква св.Пантелеймона* (бл.1200). Село Горяни (бл. Ужгорода) – *Церква-ротонда Св. Анни з її загадковими фресками* (X-XI ст. <https://zakarpattia.net.ua/News/83881-Horianska-rotonda-ie-odniieiu-z-naitaiemnychishykh-sviatyn-Sribnoi-Zemli-htm>). Фрагментарність збереження не дає оцінити цілісно характер монументального малярства. Галицька школа іконопису уславлена і майстри працювали на замовлення володарів західних та східних земель. <https://expedicia.org/ukrainski-slidi-u-krakovi-vavelsk/> Гіпотеза про галицьке походження Андрія, званого чужинцями «Рубльов». <https://zbruc.eu/node/43242> Чудотворна Жидачівська ікона Воплочення. Ікона Холмської Богородиці.

Галицько-Волинський Літопис, пам'ятка другої пол. XIII ст., є джерельною основою до осягнення культури Галицько-Волинської держави. Відповідно до запитів своєї доби він має яскраво виражений світський характер. *«Другого такого літопису ніде не знайдемо, як не знайдемо такого степу, як наш, ані такої ріки, як Дніпро»* — констатує **Богдан Лепкий**. Невідомі з імені літописці виявили себе небайдужими свідками й блискучими оповідачами історичних подій. За виразністю і силою це епічний твір. Певно, хтось із його авторів поділяв із дружиною князя Данила Романовича тяготи військових походів. Оповідь починається похвалою князю Романові Мстиславовичу: *«приснопам'ятному самодержцю Руської землі, що побідив усі поганські народи, що ходив у мудрості духу за заповідями Божими, бо він кидався на поганів, яко лев, і був гнівний, яко рись, і нищив їх, як крокодил, і проходив землі, як орел, і був сміливий, як тур»*. Традиція змальовує Романа хоробрим воїном, іменем якого половчанки лякали своїх дітей. Він, мовляв, «орав литовцями» замість волів та відкинув пропозицію Папи прийняти католицизм. Із літопису довідуємося про діяльність Данила Романовича, який заснував понад 70 міст, невтомно кріпив монархічну владу та територіальну цілісність держави. Цікавою є оповідь про поїздку князя в Орду, про дипломатичні взаємини з європейським заходом.

На сторінках літопису не побачимо барвистих заставок та мініатюр, зате стрінемо переказ про степове євшан-зілля, слід половецького епосу (Данило Галицький був сватом половецького хана Тегака). Йдеться про розлуку братів – половецьких ханів Отрока (Атрака) та Сирчана. Перший, перебуваючи з юнацьких літ на службі у грузинського царя Давида Будівничого, зажив слави і багатства. Братові прохання повернутися у рідний край не діяли.

Навіть половецькі пісні, співані уславленим піснярем і музикою Ором не зворушили його. І тільки запах зірваного в степу половецькому полину розчулив Атрака: «*Да лучче єсть на своїй землі кістьми лягти, аніж на чужині славному бути*». Цю зворушливу оповідь **Михайло Грушевський** назвав «*чудовою квіткою української поезії*». Літературний твір чарує більше змістом, ніж формою. Перша частина – Літопис Галицький – була укладена у Холмі, охоплює період до початку 1260-х рр. Друга оповідає про діяння князів волинських – молодшої гілки Романовичів. При княжому дворі розвивалися високі зразки лицарської поезії. Зокрема, у літописі згадуються пісні, присвячені князям Романові, Данилу, іншим можновладцям.

Культурно-історичні процеси на українських землях з XIV по XVI ст.: доба Передвідродження. То час культури пізнього Середньовіччя України від кінця XII до XV ст. включно. Його умовно поділяють на два відтинки: кінець XII-XIV ст. – об'єднане Галицько-Волинське князівство утвердилось у світі; XV ст. – руські землі потрапили під вплив держав-сусідів. Великому князівству Литовському до 1569 р. належали Волинь, Брацлавщина, Київщина, Переяславщина, Чернігово-Сіверщина (у 1500-1618 рр. входила до складу Московської держави). Польщі – Галичина і Західне Поділля. Хоч українські князівства у Великому князівстві Литовському поступово ліквідовувалися і на їх місці були створені воєводства, проте вони й надалі зберігали свою автономію. Українська знать (князі, боярство, шляхта) не обмежувалися в правах. Її представники входили до великокнязівської ради і центральної адміністрації. Православна церква мала провідне становище, а мова була основною в державному управлінні. Це давало українському громадянству почуття, що воно має власну державу. Велике князівство Литовське називають ще Литовсько-Руською державою. Та стан спокою був регресивним для української культури: «*Тож, коли комусь здається, що він стоїть, нехай уважає, щоб не впав*» (До коринтян 10:12).

Як розвиток Середньовічної Української держави перепинила Батієва навала, культурно-політична вісь змістилася на захід: формувалася могутня Галицько-Волинська держава, до складу якої увійшла більша частина південноруських земель. На тлі періоду виділяються міста: Володимир, Белз, Кременець, Луцьк, Пересопниця, Берестя, Дорогобуж (Волинь); Перемишль, Звенигород, Галич, Теревовль (Галичина). Мале число збережених пам'яток на західноукраїнських теренах спростовує упереджене твердження дослідників про відсутність в українській культурі елементів панівних на той час загальноєвропейських стилів: романського в X-XII ст. (лат. romanum – римський); готичного в XIII-XV ст. (франц. gotique – від готів, назви племені). Столиці Галичини стали осередками, у яких, за визначенням мистецтвознавця *Миколи Голубця*, «західноєвропейська культура перемагає східну». Переходовим містком, що наблизив українську культуру передвідродження до східної киево-чернігівської традиції були Волинські землі. З Володимиром-Волинським пов'язана визначна пам'ятка XI ст. – т.зв. *молитвенник Гертруди*, або «*Грирська псалтир*» (1078-1087, зберігається у церковній бібліотеці м.Чівідале в Італії), до якої було долучено кілька виконаних у місті мініатюр.

Об'єднавчий процес в Галичині тривав від кінця XI ст., коли за рішенням княжого з'їзду у Любечі (1097) удільні князівства одержали діти *Ростислава Володимировича* (онук Ярослава Мудрого, ізгой, князь без територіального уділу): *Володар* (1092-1124) – Звенигородське; *Василько* – Теревовлянське; *Рюрик* (+1092) – Перемишльське. *Володимирко Володарович* (1104-1124) – став першим князь Галицького об'єданого князівства. Продовжив справу батька його син *Ярослав Осмомисл* (1130-1187). І хоч на онуці *Володимирі Ярославовичу* рід Ростиславовичів припинився (+1199), творення Галицько-Волинської держави тривало. Об'єднав землі Роман Мстиславович (1199), який зумів стати одним з наймогутніших правителів свого часу. Він примусив бояр визнати себе за самодержця. Після його загадкової смерті (+1205) Галицько-Волинські землі знов були втягнуті у вир міжусобної боротьби.

У суспільно-політичному житті земель Галицько-Волинської Русі велику вагу мало боярство, що фактично розпоряджалось князівським столом, запрошуючи і усуваючи князів. І, як пише літопис, річ нечувана доти на Русі: бояри малолітнього сина Романового «*Данила*

князем назвали, а самі землю тримали». При владі опинився боярин *Володислав Кормильчич* (1213). Від 1219 р., віддавши за *Данила I Романовича (1201-1264)* доньку, Галичем правив *Мстислав Удатний (+1227)*.

Небезпека монголо-татарського нашествия приневолила руських князів до визнання Данила Галицького найсильнішим них правителем. Так Батисєвє лихоліття Київ зустрів під рукою Данилового ставленика – воєводи Дмитра. В час поразки Данило Галицький виявляв залізну волю. Коли після падіння Києва «крамольне» галицьке боярство розв'язало міжусобну феодалну війну, він зумів дати лад у захоплених без його дозволу Бакоті із Пониззям історична географічна область у IX-половини XIV ст. між Південним Бугом і Дністром (територія тепер входить до складу Вінницької та Хмельницької областей) та в Перемишльській землі. Жорстко покарав він славетного співця-дружинника *Мутусу* (за гордість з наказу Данилового тіло співця було розідрано між дикими кіньми), який підтримав заколотників. У битві під Ярославом (17.08.1245) Данило Галицький зламав боярську опозицію, а з нею й плани польських та угорських феодалів панувати в Галичині. Зважився він і на відчайдушний політичний крок: одержавши розпорядження ординської адміністрації віддати Галич, наприкінці 1245 року був у монгольській столиці Сараї і домігся підтвердження своїх прав на Галицько-Волинське князівство. Вже по семи роках Данило потрощив орду *Куремси* на Волині й покарав за зраду Болоховські городи (1252). Болохівська земля, давньоруська історична область, розташована між верхів'ями Південного Бугу і Тетерева, не була зруйнована Батисєм, бо панівна верхівка стала на шлях змови із завойовниками. Прийняттям корони в Дорогичині (1253 – то не перша спроба: ще у 1248 р. на пропозицію *Папи Іннокентія IV* прийняти корону Данило відповів: “Рать татарская не перестаетъ зле живуще з нами, то какао могу принять венец без помощи твоей.”) він ствердив свою перемогу перед західним світом. По 26 літах успішного Данилового князювання, влада перейшла у спадок його нащадкам (сини Данила – Лев (+1301) і Шварно (як чоловік доньки князя литовського Міндовга, мав титул Великого князя литовського); онук *Юрій I Львович (+1308)*). По загибелі від татаро-монголів його правнуків *Льва II Юрійовича* та *Андрія* завершилася пряма династія по чоловічій лінії Київських Мономахів. І хоч по тій трагічній події галицький стіл посів *Юрій II* (1323 – Під тим іменем княжив Болеслав Тройденевич, син мазовецького князя Тройдена та доньки галицького князя Юрія I Марії (правнучка Данила I Галицького). За дружину взяв доньку литовського князя Гедиміна), та у володимирському замку боярин Лев Данилович подав йому чашу з отруєним медом...

Культура України останньої третини XVI ст. – першої половини XVII ст.

Україна під чужими королями довгий час зберігала видимі ознаки державності. Литва не нав'язувала своїх звичаїв (Греція-Рим). Литовська язичницька верхівка під впливом У християнізувалася. **1371** – відновлено Галицьку Митрополію. Мова місцевого населення стала офіційною в державі, а литовський статут продовжував правові традиції «Руської правди». “Старого ми не змінюємо, а нового не впрваджуємо”. В XV-XVII ст. стався злам у історичній долі країни, спричинений змінами геополітичної ситуації: від посилення турецько-татарської загрози аж до втрати залишків державності.

А. Польська експансія, розпочата королем Казиміром Великим (1340), розгорталася так, що вже у 1366 Галичина і частина Волині були завойовані. Наступ ішов під гаслами хрестового походу проти литовців-язичників та українців-схизматиків (так католики називали православне віросповідання). 1385 одруження на королеві Ядвізі підтвердило політичну унію Польщі та Литви. При цьому за титул короля Польщі Ягайло зобов'язувався повернути литовців у католицизм та землі Литви й України присіднати до польської держави “на віки вічні”. Тут варто акцентувати увагу на двох датах – **1569** та **1596**.

Об'єднання Польщі та Литви в Річ Посполиту (Люблінська унія, **1569**) згуртувало більшу частину українських територій, чим активізувало процес консолідації українців (Волинь, Брацлавщина, Київщина, Переяславщина, Чернігово-Сіверщина + Галичина із Західним Поділлям). У першій пол. XVI ст. Буковина разом із Молдовою підпала під владу Туреччини. Після поразки Угорщини в битві з турками (1526) і розпаду Угорського королівства Закарпаття було поділене між Австрією і Трансільванією, що була залежна від

Туреччини (від 1541). Проте то був єдиний позитивний момент на тлі негативних наслідків, спричинених особливостями політики Польщі. На підвладній їй території провадилася послідовна денаціоналізація та тотальне окатоличення населення. Магнати, займаючи величезні цілинні й заселені простори, зокрема родючі чорноземи Київщини й Полтавщини, створювали на них справжні **латифундії** (великі приватні землеволодіння) із замками, сотнями залежних сіл, десятками містечок. Українське селянство закріпачувалося. І коли перебування у Великому князівстві Литовському, за визначенням Івана Крип'якевича, “давало українському громадянству – його вищим шарам – почуття, що воно живе у своїй державі, своїм державно-національним життям”, то по Люблінській унії рештки державницьких традицій були ліквідовані. Логічним продовженням процесу стала Берестейська унія (пол. Unia brzeska, біл. Берасьцейская унія — церковна угода, підписана у 1596 р.), що проголосила об'єднання католицького і православного віросповідань під зверхністю Ватикану. Це активізувало тих магнатів, що лишалися православними (Костянтин Острозький); призвело до гострої полеміки й, тим самим сприяло появі **полемічної літератури**. (На закиди католика Пйотра Скарги дала гідну відповідь плеяда учених і, зокрема пристрасний оборонець православ'я Іван Вишенський).

Б. На півночі Московське царство, скинувши монгольське поневолення (1480), а насправді трансформували та адаптували згідно своїх умов порядки монголо-татарської орди, розширювало свої володіння. До сфери державних інтересів включені були й землі У. Москва проголосила себе “Третім Римом” по Римській і Візантійській імперіях. Отже, тут воскресла ідея Всесвітнього панування. **Іван III**, прибравши титул «государя всія Русі» заявив своє право на землі княжої України-Руси.

В. Поява на півдні Кримського ханства (1449) з столицею в Бахчисараї з автономним підпорядкуванням Османській імперії ускладнила ситуацію. То – база для турецької експансії Україну і Кавказ. м. Азов (1471), м. Кафа (Феодосія) (1475). **Менглік Гірей**, правитель Кримського Ханства уклав союз із Московщиною та одержав санкцію на спустошення Києва (1482). Весною по цій намові плундровано татарами всю Україну. На доказ про виконання зобов'язань хан надіслав золоту чашу та дискос з Софії Київської Іванові Ш.

Перебуваючи в несприятливій для розвитку культури ситуації, Україна була втягнута у загальний культурно-історичний процес.

В Україні європейські впливи поширювалися у 2 етапи: 1. XV – в умовах бездержавності проходить мобілізація сил народу, зростає національне самоусвідомлення. На зміну тих, що утримували культуру приходять жителі міст. В усіх галузях культури ідеологією ремісничих та купецьких кіл зумовлюється посилення реалізму в мистецтві, конкретизація зображуваного в образотворчості; 2. XVI-перша пол.XVII – під впливом ідей Європейського Відродження та барокових форм відбувається зміна стилю життя (естетичних смаків, моральних поглядів, образного ладу та мистецьких засобів), поширюються демократичні освітні та визвольні ідеї. Цей другий етап названий М. Грушевським першим українським культурно-національним відродженням. **Дмитро Чижевський** відніс його до великих блискучих епох в історії України. То був час славетної Острозької академії, розквіту масового книгодрукування, радикальних реформ церковного життя, активної діяльності братств, виникнення Києво-Могилянського колегіуму. Таке напруження культурного процесу в Україні було закономірним відзеркаленням загальноєвропейського розвитку. Тут ширились ідеї Реформації, що мало для культури України як позитивні, так і цілком негативні наслідки.

Острог, Львів, Київ – культурні осередки розвитку науки, освіти, книгодруку. Ренесанс за князів Олельковичів. У другій пол. XV ст. значно поживавлюється в українських землях культурне й економічне життя – виділяється Київ, де відновлюється княжа династія Олельковичів (1440). Політичне відродження пов'язане з економічним і культурним, що вимагало поглиблення практичних знань і світської науки. За правління Олельковичів розпочата відбудова зруйнованих соборів і церков Києва, заново розписаний Успенський собор Печерської лаври. Відбудовують руйновані татарами Десятинну церкву, Софійський та

Михайлівський собори, інші храми на території міста. Поновлюється літературне життя. Зусиллями членів Печерського монастиря створюються перші пам'ятки українського книжкового мистецтва – “Листвиця” (1455 р.) та “Златоструй” (1474 р.) . У 1460 – 1462 рр. здійснені дві ґрунтовні редакції Києво-Печерського патерика, що засвідчує інтерес до власної історії, насамперед Києва, прагнення повернути йому колишню славу, а також мати своїх власних святих і святі місця, обрані самою Богородицею. В Україні процес формування вищих навчальних закладів був відкинтий у порівнянні з Європою на століття – у другу половину XVI ст. (тільки за гетьманування Івана Виговського Києво-Могилянській колегії було надано прав вищого навчального закладу(1658)).

Характерна риса Відродження – розвиток міської культури, притаманна Україні не менше, ніж будь-якій іншій країні Європи. У XVI-XVII ст. на території України, особливо на західних її землях, були королівські та панські міста. У королівських промисловість розвивалася рівно, планомірніше, у той час, як у панському містечку все життя залежало від волі феодала. Так, в околицях Белза тільки через сприяння феодалного володаря набуло розвитку скловиробництво. У містах, що одержували маґдебурзьке право, воно захищало городян і їх виробництво від втручання короля і феодалів, але урізало права автохтонного населення, ставлячи купку майстрів поза конкуренцією. Вогнищами ренесансної культури були міста, де здійснювався синтез різноманітних художніх явищ.

Звитягу українців зафіксувала літературна пам'ятка “Похвала князю Острозькому за знищення московського війська” (1515) у Короткому київському літописі. Автор прирівнює Костянтина Острозького, переможця у битві під Оршею у 1514 р., до індійського царя Пора і закінчує свій твір славою, що нагадує за емоційною силою та ритмічним ладом “Слово про похід Ігоря”. Слава примножена князем Острозьким переможними битвами з татарами – під Ольшанцями (1527) та Вишневецем (1512, 1528). Не лише ратні звитяги, але й великі вчинки задля розвитку української культури увічнили рід Острозьких. З їх діяльністю пов'язані найважливіші архітектурні пам'ятки Волині: Дубенський замок, башта-дзвінниця Дерманського монастиря. *Оборонний монастирський ансамбль в Межирічі з Троїцькою церквою (XV ст.), мурами (кін. XVI ст.) та двома корпусами обіч церкви (1609)* органічно поєднав у собі традиційні місцеві риси будівництва з досягненнями готичної європейської архітектури (підпертий контрфорсами стрункий масив храму, готичної форми вікна, гранчасті підбанники). Зазнала розквіту резиденція роду (з XIV ст.) – Острог. У XVI-XVII ст. воно займало п'яте місце серед укр. міст після Києва, Львова, Кам'янця і Луцька. В середині XIV ст. тут князем Данилом Острозьким був заложений, а згодом Василем Острозьким покращений найромантичніший з волинських замків. Є в складі архітектурного комплексу Острозького замку спланована як візантійсько-романський тринавний п'ятибанний храм *Богоявленська церква (1521)*, в оформленні якої багато готичних елементів: гостролучні склепіння, стрільниці в грубих цегляних мурах. В усіх згаданих спорудах дотримані не тільки вимоги, необхідні для використання за прямим призначенням, але й важливі для Середньовіччя потреби безпеки. Загальновізною типовою спорудою такого типу є *Покровська церква в Сутківцях* на зазбручанському Поділлі (1476) – церква-твердиня з тесаних вапнякових брил, з бійницями у грубих стінах; розділена всередині на долішню сакральну та горішню оборонну частини.

Василь-Костянтин Острозький – універсальна ренесансова особистість. <https://www.oa.edu.ua/ua/important/veliky> Пов'язане з ним піднесення культури. Острозька Біблія. <http://incognita.day.kyiv.ua/koroleva-ukrayinskix-knig.html>

Українська шляхта виїздила за кордон, навчалася в університетах Європи. В Краківському університеті працювало 13 професорів-українців. Освіта, часті подорожі в інші країни, знайомство з творами мистецтва розвинули схильність до меценатства у середовищі заможних купців. Меценатство на місцевому ґрунті сприймалося як поширений серед магнатурії вияв розкоші. Воно мало не стільки естетичний характер, скільки служило самозвеличенню – виявлялося у будівництві архітектурних пам'яток, оздоблюваних талановитими живописцями і різьбярями (каплиці-усипальниці, вежі, вівтарі).

Львів виявився чи не найсприйнятливішим до нових впливів (Маґдебурзьке право з 1356 р.). Так, ще в XV ст. у Львові знали Петрарку. Тут жили власники значних колекцій художніх та

декоративно-ужиткових творів: Валер'ян Алембек, Костянтин Мазепета, Еразм Сикст, вірменин Івашкевич, Вольф-Шольць, які в час навчання в університетах і згодом у торговельних справах бували в Європі, розумілися в мистецтві. Не бракло добрих малярів і у Львові. Поряд із килимами, макатами, виробами з коштовних металів, скла, кераміки були картини знаних європейських художників. Не лише речі, але у першу чергу сповідування ідей гуманізму, безпосереднє знайомство львів'ян з італійськими діячами культури єднало із ренесансною культурою Європи. Гуманіст-епікуреєць **Григорій Сяноцький**, автор життєпису – “*Callimachi vita et mores Gregorii Sanocci*” (Cracoviae, 1476) був приятелем і однодумцем Помпонія Лета. Відомий львівський поет-гуманіст **Шимон Шимонович** (Симон Симонід, 1558-1629, автор «Селянок», висвітлив соціальні мотиви життя селян, ноти протесту супроти шляхетського гніту) познайомився з голандським гуманістом Георгієм Дузою, який подорожуючи на Схід, одержав від “королівського поета” рекомендаційні листи до Константинопольського патріарха Мелетія.

Помітну роль у розвитку культурних зв'язків із Україною відіграла заснована Яном Замойським академія в м.Замості, взірцем до якої послужив Падуанський університет. Тут викладали етику, метафізику, логіку. Одним із ініціаторів її створення був Шимонович. Відомий гуманіст **Себастьян Фабіан Кльонович** (Ацерн, 1545-1602, автор поеми “Роксоланія”, оповідь про Львів та його околиці) викладав у цій академії і був її суперінтендантом.

Новий напрямок християнства – протестантизм вкорінився на ґрунті укр. духовної культури з середини XVI ст. *«Реформаційні заворушення Європи викинули на наш пустинний берег таких пропагандистів, котрі в слабих умах посіяли одні тільки єретичні думки, а в умовах сильних насаджували сім'я вічної свободи думки»* (за Пантелеймоном Кулішем). То – важливий прояв зв'язків із західноєвропейським світом. Найбільше впливові нових європейських рухів піддавалися місцеві магнати з православних та окатоличених сімей – Радзівіли, Хоткевичі, Сапіги, Вишневецькі. На превеликий жаль і шкоду українській культурі Реформація послужила для нашої еліти трампліном на шляху до повного забуття не лише батьківської віри, але й повної втрати тожсамості – відчуття причетності до долі власного народу. Не слід абсолютизувати негативний вплив протестантизму на культуру України. Унія відкрила нові шляхи до засвоєння західноєвропейської культури. Представники унії були прихильниками самостійницьких національних поглядів. Так, пропагандист унії, письменник-полеміст **Інатій Помій** (1541, «Антиапокризис», унійний Київський митрополит (1600-1613)), захищав права укр. мови і присягу папі римському склав нею. У той час представники консервативного табору православ'я шукали підтримки у Москві. Протестанти несли зерна нової європейської освіти – засновували школи (Дубно, Хмільник та ін.). За прикладом протестантів для підсилення позицій Католицької Церкви єзуїти вкривають терени Польщі й Литви мережею шкіл-колегій з добрими педагогами та бурсами для учнів, що призвело до масового навернення дітей православної шляхти і магнатерії. Прибулі на терени Речі Посполитої на хвилі Контрреформації (реакція католицької церкви) ченці ордену (1564) за мету ставили не лише викорінення протестантизму, але й навернення православних на «справжню» римську віру. Перед загрозою, яку несли укр. культурі єзуїти, єрархи православної, греко-католицької та протестантської церков зібралися на Церковному з'їзді у Вільні і підписали мир (1599).

Від Люблінської унії (1569) посилювався економічний тиск на православне населення, усіляко принижувалася укр. духовна культура. В умовах католицької експансії провід к-рного життя з XVI ст. перебирає міщанство. Основною рушійною силою цього здвигу були братства – світські громади укр. населення міст України при православних церквах, що в умовах чужоземного панування об'єдналися для захисту станових та національно-культурних інтересів, дбали про поширення внутрішньої релігійності та освіти.

Ще від часу панування генуезців на світовому ринку, Львів був зупинкою на шляху від Каффи до Німецького моря і Фландрії. За генуезькими джерелами XIV ст., каталонською мапою (1375) – Львівгород, ціутат де Лео – станція східних купців, що тут спродували оптові партії товару купцям німецьким. Славі Львова, як головного складу східних товарів, особливої переконливості надавали потужні укріплення: місто було недосяжною фортецею.

Львів був пуповиною, що єднала Європу з загадковим світом Сходу. За одну вдачу трансакцію людина могла стати казково багатою, або ж втратити все. На Трапезунд йшла і ганебна частка генуезького промислу – раби-невольники для італійських республік. (У 1470-х рр. італієць Русетто з Бергамо привозив до Львова невольниць, яких львівські міщани утримували перед подальшою подорожжю до кінцевих пунктів призначення, маючи з того непоганий зиск). Так було, аж поки турецька агресія і захоплення Кафи, Галацу та інших міст торговельного шляху не загатили цю життєдайну артерію. Жорстокі воєнні закони не зважали на права майнової власності. Повалені були самі основи левантинської торгівлі, впали Білогород і Кілія. Захоплення Золотого Царгорода – міста снів, столиці Візантії Константинополя (1453) ознаменувало кінець славного економічного періоду, в якому руські купці почувалися зручно, як власники світу і його багатств. В самій тільки Кафі було конфісковано у руських купців товару на 250000 дукатів. До того додалося захоплення товару на проміжних станціях. Знатні сімейства в один день банкрутіли. Як в результаті кризи боржником стало ціле місто (1476), уряд змушений був на 8 років звільнити Львів від податків. Боролися з нестатками, але й по 20 роках король змушений був надати місту дотації з умовою сплати цілком нереальною – коли Кафа буде християнським містом. Поки довгоочікуваний підйом економіки знов підніс місто, мало пройти ціле покоління. Докорінно змінився склад населення Львова, що у XVI ст. в архітектурі та за стилем життя дорівнював торговельно-купецьким республікам Венеції, Генуї. Місто посідало удільну автономію, юрисдикцію, користалося з права проведення двох щорічних ярмарків. Не дивно, що тут оселялися німці, італійці. Права місцевого населення при цьому утискалися. Хоч більшість нових громадян Львова становили католики, та були і винятки. Так, серед перших, шукаючи рятунку від турецького гніту, у Львів емігрував *Михайло Корнякт*, а за ним – брат *Костянтин*, що по смерті Михайла перебрав усю торгівлю бавовною та дорожочінними винами-мальвазією (1563). Каравани його йшли на Молдавію й Німеччину. Грек приєднався до православної громади міста.

Український Ренесанс в архітектурі, образотворчому мистецтві, музиці. Архітектура Львова зримо позначена італійськими впливами. Центральна частина – Ринок – рідкісна пам'ятка ренесансного світського зодчества. Хоч при плануванні дотримано регламентацій (згідно магдебурзького права), однак ордерне вирішення порталів, рустування стін, орнаментально-декоративне оформлення фасадів та інтер'єрів говорять про ренесансний характер архітектури. На замовлення Костянтина Корнякта була вибудована прегарна вежа на кшталт ренесансних кампаніль та палаццо в Ринку (1572-1580), що носять його ім'я. Будівничий *Петро Барбон*, італієць, родом із падуанської округи Венеційської республіки. Із *Успенською церквою* та прилеглими: *Корнятівською вежею* і *каплицею Трьох Святителів* (1578, *Андрій Підлісний* та *Петро Красовський*) – унікальним ренесансовим архітектурним ансамблем вулиці Руської – асоціативно пов'язуємо образ братства. У спорудах втілені естетичні смаки братчиків, знайшла свій вираз їх прихильність до прогресивних ідей Ренесансу. Важко будувалася споруда церкви. Обновлено 1527 р. була знищена пожежею. Відбудова тривала 12 літ. Споруджений архітектором Петрусом Італюсом храм простояв до 1571 р., до нового будівництва. Зводилася Корнятівська триярусна вежа з шатровим покриттям. Згодом архітектор Петро Бобер до трьох ярусів добудував четвертий поверх з бароковим завершенням (1695). По тому надійшла черга будівництва каплиці. В ній закладена ідея українського храму з поставленням куполів на одній осі. Будівництво Успенської церкви врешті було завершено (1598-1629, будівничі: *Павло Римлянин* – італієць Паоло Домінічі (+ 1618), його тесть *Войцех Капинос* (+ 1610) та *Амбросій Прихильний*), храм освячений Петром Могилою. Серед цінних реліквій Успенського храму – плащаниця золотого шиття, рельєфи дияконських врат, ікони страстного циклу з первісного іконостасу роботи митців світової слави – Сеньковича і Петраховича; пам'ятний хрест Андрія Касіяновича з іменами ктиторів (від грец. κτήτωρ – будівничий, засновник – особа, на кошти якої збудовано або заново убрано (іконами, фресками) православний храм чи монастир). Ктитори або донатори були опікунами храмів та їх господарським життям: брали участь у найманні на роботу священнослужителя та ін. членів причету, мали право розпоряджатися

частиною прибутків храму. Зображення ктиторів, у т. ч. портретні, інколи з невеликою моделлю будови на долоні, були поширені в мистецтві Візантії, країн Балканського півострова, України-Руси (галерея ктиторських зображень у розписах Успенського собору Києво-Печерської лаври).

Українське козацтво в образотворчому мистецтві. http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?Z21ID=&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=K_ozaectvo_v_obrazotv_mystectvi У часи Гетьманщини ктиторами виступали гетьмани і козацька старшина, а також і рядові козаки.

Не всі види мистецтва розвивалися однаково динамічно. Так, у малярстві довше затрималися риси проторенесансу. Тут будь-яка новація у релігійному малярстві сприймалася як поступка латинництву. Про тих, хто творив середовище свідомого українського бюргерства – ремісників, купців, представників світської інтелігенції, дає уявлення галерея **львівського портрету XVI-XVII ст.** – яскрава сторінка історії українського мистецтва. Зображення братчиків у смиреннім молінні та на повен зріст, численні натрунні портрети з усипальниці Успенської церкви являють нам образ ділової енергійної особистості з високим почуттям людської гідності та самоповаги, що вільно тлумачила Святе письмо й розумілася на державних та економічних законах свого часу. Краса міщанки Варвари Лангишівни із натрунного портрету надихнула поета Юрія Андруховича. «До Варвари Л.» <https://onlyart.org.ua/yurij-andruhovych-do-pani-varvary-1/> Міська канцелярська книга містить назви кам'яниць: Лангишівська, Мезанетинська, Балабанівська. Усі твердо стояли за свої громадянські права.

Період характеризується зближенням українського музичного мистецтва із західним при збереженні місцевих традицій. Набуває поширення *поліфонічний спів* (партесний, розподілений на голосові партії), він увійшов до церковного вжитку. Партесний спів виник як одна з форм боротьби православної церкви проти покатоличення. Пишнота, сила емоційного впливу цього співу успішно конкурувала з хоральним співом та органною музикою католицької церкви. Партесні концерти, яскраві, нерідко життєрадісні, образи якого і багаті виражальні засоби виходили далеко за межі церковного культу. Найвидатнішим теоретиком партесного співу та автором хорів був український музикант і педагог **Микола Ділецький**, який для створення культової музики пропонував використовувати народні мелодії. Теоретичні основи партесного співу М. Ділецький узагальнив у своїй роботі «Грамматика музикальна» (1677). Окрім церковного співу в цей час розвивається і світська музика. У багатьох містах України існували професійні об'єднання музикантів – «братства». Вони створювали музичні школи і капели. Братчики мали право виступати в містах і навколишніх селах, у «дворах міщанських», «шинкових домах», на весіллях, похоронах. Братства, особливо у Львові, дбали про те, щоб у їхньому хорі брали участь усі чотири партії (сопрано, альт, тенор, бас) з найкращими голосами. Відомо, що на початку XVII ст. **Теодор Сидорович** навчав львівське братство співу навіть на 5, 6 і 8 голосів.

Період ренесансу – золота доба в розвитку української народної музики: це розквіт ліричної пісні й історичної думи, багатство Ритмічних форм, поява нових струнних інструментів, *ліри, кобзи-бандури*, нового типу народних співців і музик, лірників, кобзарів-бандуристів, врешті, поширення нових танцювальних форм. У цей період своє чільне місце у музичному побуті займають *псалми і канти* (кінець XVI - поч. XVII ст.). Канти спочатку мали суто релігійний характер, а потім зазнали впливу народних пісенних мелодій. До доби ренесансу відноситься перший запис української народної пісні. Здійснив його (бл. 1550-70) в околицях Бенатки (бл. Словаччини) чех **Ян Благослав**. Це була пісня про Стефана Воєводу «*Дунаю, Дунаю, чому смутен течеш?*». Особливий злет у розвитку музики настав з появою бандуристів. Співців стало багато і в низах, і при королях. Про це засвідчує і список музик, що обкладалися в той час податком. Для XVI-XVIII ст. характерні три стилі в музиці: ренесанс, бароко і рококо, як і в архітектурі, скульптурі, малярстві, гравюрі, орнаменті.

Рекомендована література

Основна:

1. Історія української культури / за ред. І. Крип'якевича. – Київ : Либідь, 1994.
2. Історія української культури. Кредитно-модульний курс навч. посіб. / О. М. Цапко, Л. М. Дубчак, А. І. Піскарьова, Т. В. Гороховська, П. С. Прибутько. — Київ : КНТ: Дакор. — 2010. — 176 с.
3. Історія української та зарубіжної культури : навч. посіб. / за ред. С. М. Клапчука, В.Ф.Остафійчука. – Київ : Вища школа. Знання, 1999. – С. 7–20.
4. Курс лекцій з української та зарубіжної культури : навч. посіб. / за ред. Цюбова Л. В. – Львів: Львівська політехніка, 1997. – С. 4–20.
5. Попович М. В. Нариси історії культури України. – Київ : АртЕк, 1998. – 727 с.
6. Семчишин М. Тисяча років української культури. – Київ, 1993
7. Українська та зарубіжна культура : навч. посіб. / за ред. проф. М. М. Заковича. – Київ : Знання, 2000. – 622 с.
8. Хома І. Я., Сова А. О., Мина Ж. В., Скорич Л. В. Історія української культури : навч. посіб. / за ред. І. Я. Хоми. — Львів, 2010. — 241 с.
9. Шейко В. М., Білоцерківський В. Я. Історія української культури : навч. посіб. — Київ : Знання, 2009.— 413 с.
10. Шейко В. М., Тишевська Л. Г. Історія української культури : навч. посіб. / наук. ред. В. М. Шейко.— Київ : Кондор, 2006.— 264 с.

Допоміжна:

1. ДеКАленДар : перелік визначних дат історії та культури України / упоряд. Олена Падовська. - Львів : Сполом, 2010. - 366 с.
2. Золота підкова Лева : путівник / уклад. Наталя Недашківська, Олена Падовська, Наталя Космолінська, Юрій Охріменко. - [Б. м, б. р.]. - 63 с.
3. Культурологічні тексти : хрестоматія в 2 кн. / уклад. Шлемкевич Світлана, Падовська Олена. - Львів, 2008. - 356 с.
4. Охріменко Ю. М. Традиційна українська кухня як складова національної ідентичності в “Енеїді” Івана Котляревського / Ю. М. Охріменко, О. М. Падовська // Феномен людини. Здоровий спосіб життя: зб. наук. ст. – Л., 2013. – Вип. 22. – С. 50 – 53.
5. Падовська О. За межею: доля українських пам'яток на території сучасної Польщі / Олена Падовська // Матеріали VI красназвочої конференції "Історичні пам'ятки Галичини". – Львів, 2016. – С. 139–146.
6. Падовська О. По Дунаю до витоків української душі : [передмова] / Олена Падовська // Блажко Л. Дунай у піснях українського народу : науково-популярний нарис / Любомира Блажко, Богдан Гурман. - Львів : Сполом, 2018. - С. 3-6.
7. Падовська О. Традиції виховання духу й тіла в Україні (за твором “Поучення” Володимира Мономаха) / О. Падовська, М. Чорненька // Спортивний вісник Придніпров'я. – 2013. – № 3. – С. 200 – 203.
8. Падовська О. М. Малковичі в контексті проблеми збереження пам'яті у депортованих українців // Україна та Польща у вимірі незалежності (1918–2008 рр.) : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. – Л., 2008. – С. 42–44.
9. Падовська О. Використання образу: зарис про стан національних символів та еталонів культури в Україні / Олена Падовська // Українські національні одноборства: становлення і розвиток. – Л., 2003. – С. 59–60.
10. Сухораба І. Фізичне виховання запорізьких козаків у творах Дмитра Яворницького / Ілля Сухораба, Олена Падовська // День студентської науки : зб. матеріалів щоріч. студент. наук. конф. - Львів, 2018. - С. 28-30.

11. Padovska O. Principles of National Sanitation and Physical Education in the Works of Osypa Zaklynska / Padovska Olena // Using sports, culture, and social studies as means to rediscover lost values : abstract book of 6th International Conference on Science Culture and Sport (25–27 April 2018). – Lviv, 2018. – P. 129.